

بررسی تطبیقی رویکرد دو نشریه زبان زنان و نامه بانوان نسبت به مسائل زنان

سیمین فصیحی و مینا نوری نیارکی
دانشیار و عضو هیأت علمی دانشگاه الزهرا
fasihis@gmail.com
کارشناس ارشد تاریخ دانشگاه الزهرا

چکیده

همزمانی انتشار دو نشریه زبان زنان و نامه بانوان، پیگیری جدی مطالبات زنان و حقوق آنها، زبان تقریباً گزنده و انتقادی‌شان و تهدیدها و توقیف‌های مکرر آنها زمینه‌ای برای بررسی تطبیقی این دو روزنامه فراهم آورده است. این پژوهش ضمن مطالعه دو نشریه مزبور بر پایه تحلیل ساختار و محتوی، درصدد پاسخگویی به این پرسش است که این دو نشریه چه تفاوت‌ها و مشابهت‌هایی نسبت به مسائل زمتم با هم داشته‌اند. یافته‌های پژوهش حاکی است که دو نشریه مذکور، دستیابی به حقوق فرهنگی و آموزشی زنان و رفع موانع و مشکلات آنها را در اولویت کار خود قرار داده و رویکردی رادیکال و مشابه با پافشاری بر برابری حقوق زنان و مردان عرضه می‌کردند، اما به‌رغم این مشترکات، در حوزه سیاست با یکدیگر هم سو نبودند، گرچه هر دو بر مشارکت سیاسی زنان و حق رای آنان توافق نظر داشتند و بدان تأکید می‌کردند. نشریه

زبان زنان با موضوع گیری‌های رادیکال نسبت به جریان‌ات و رویدادهای سیاسی نظر خود را در مورد مشارکت و فعالیت سیاسی زنان به منصفه عمل می‌رساند، در حالی که نامه بانوان بیشتر به مسائل فرهنگی - اجتماعی توجه می‌کرد.

■ **کلید واژه‌ها:** مطبوعات زبان زنان، نامه بانوان، صدیقه دولت آبادی، شهناز آزاد، حقوق زنان.

مقدمه

انقلاب مشروطه توانسته بود زمینه و بستری مناسب برای حضور پررنگ زنان در جامعه و عرصه روزنامه‌نگاری فراهم کند، به گونه‌ای که زنان با جدیت تمام، حقوق و مطالبات خویش را پیگیری می‌کردند. صدیقه دولت‌آبادی و شهناز آزاد با تلاش روزافزون و پشتیبانی مردان خانواده خود به حمایت از حقوق زنان پرداختند. انتشار دو نشریه زبان زنان و نامه بانوان که اول هر دو هفته یکبار و دومی ماهی دو بار در شرایط بحرانی و پرتنش سیاسی - اجتماعی و کودتای ۱۲۹۹ ش. منتشر می‌شد. در نشریه زبان زنان، بر حسب نامش، منحصرأً زنان می‌بایست قلم می‌زدند (زبان زنان، نمره ۳۰: ۲) و مسایل و مشکلات خود را در حوزه‌های مختلف مطرح می‌کردند تا بدین گونه به راه حلی مناسب دست یابند. در این نشریه، مسایلی چون نقد جهل و خرافات، آموزش زنان، خانه‌داری و بچه‌داری، کار و اشتغال زنان و سایر مشکلات بی‌شمار زنان مورد توجه قرار می‌گرفت. در نشریه نامه بانوان نیز بیان شده بود که تنها مطالب و لوایح خانم‌ها پذیرفته می‌شود، اما هر دو نشریه در عمل ناگزیر مطالبی از مردان نیز منتشر می‌کردند. تقارن زمانی این دو نشریه (نخستین دوره انتشار زبان زنان و دوره انتشار نامه بانوان)، جدیت آن‌ها در طرح و پی‌گیری مسایل زنان، زبان‌گزنده و انتقادی آن‌ها و توقیف‌های مکررشان زمینه‌ای برای بررسی تطبیقی این دو روزنامه را فراهم کرد تا از خلال مطالب آن‌ها، مقوله‌بندی مقالات، ارزیابی کمی و کیفی آن‌ها به تحلیل تاریخی محتوی این دو نشریه پردازد، و از طریق پرسش‌هایی از این دست که این دو روزنامه وضعیت زنان زمانه خود را چگونه ترسیم کردند، چه نوع حقوق و مطالباتی را طرح نمودند، به کدام یک اولویت دادند، محتوای غالب منتشر شده چه بود، و...، رویکرد هر یک از این دو روزنامه را نسبت به مسائل زنان دریابد، و به این پرسش پاسخ دهد که رویکرد دو نشریه مزبور نسبت به مسائل زنان، چه تفاوت‌ها و چه شباهت‌هایی با هم داشته‌اند. هدف اصلی این پژوهش، ترسیم دیدگاه‌های دو روزنامه نسبت به مسائل و مشکلات زنان و یافتن راه حلی برای آنان و تلاش‌شان برای کسب حق و حقوق خود از طریق حضور در عرصه روزنامه‌نگاری است.

یکی از موارد مهم در مورد دو نشریه مزبور این است که مدیران‌شان نسبت به معاصران خود، زبانی گزنده‌تر و انتقادی‌تر داشته و در پیگیری مطالبات زنان، جدی‌تر ظاهر شده‌اند. رویکرد تطبیقی به دیدگاه‌های این دو بانو در دو نشریه موصوف می‌تواند مشابهت‌ها و تفاوت‌هایی را مشخص سازد و به روشنگری فعالیت‌های زنان در سیر تاریخ زنان معاصر مدد رساند. این پژوهش با رویکردی تطبیقی به ارزیابی کمی و کیفی دو نشریه پرداخته است.

در مطالعه حاضر سعی شده تا منطبق بر اهداف نشریات و مطالب نوشته شده، به انواع مختلفی چون (سرمقاله، مقاله، شعر، خبر، اعلان، اخبار و تشکر) و مقولاتی مرتبط با حقوق اجتماعی، فرهنگی و سیاسی زنان جمع‌آوری و دسته‌بندی گردد، و با استفاده از روش آماری و کمی به ترسیم جداول پرداخته و میزان فراوانی مقولات در دو نشریه مزبور مشخص گردد. جامعه آماری پژوهش، شماره‌های موجود و در دسترس دو نشریه در سال‌های «۱۲۹۹-۱۲۹۸» ش. بوده که در کل ۳۳ شماره (۲۰ شماره زنان و ۱۳ شماره نامه بانوان) به شمار می‌آید.

امروزه مهمترین موضوعات مطالعات زنان، به ویژه تاریخ زنان و تاریخ‌نگاری آن‌ها است تا از این طریق، جایگاه و سهم‌شان در عرصه‌های مختلف زندگی جوامع گذشته و حال مشخص شود. در جستجوهای انجام شده می‌توان نمونه‌هایی از فعالیت زنان، حوزه روزنامه‌نگاری آن‌ها و طرح مسائل و مطالبات‌شان را از لابلای روزنامه‌ها و نشریات باز یافت شود، و در قالب کتاب‌ها و مقالات، دسته‌بندی کرد. برخی از این تحقیقات به طور خاص به فعالیت‌هایی که بیشتر جنبه گزارشی و زندگی‌نامه‌نویسی دارند، پرداخته و کمتر بر بررسی نشریات و روزنامه‌های آن‌ها از خلال مطالب مندرج‌شان تمرکز کرده‌اند. در آخر باید اضافه کرد آنچه این پژوهش را از مطالعات قبلی جدا ساخته، رویکرد تطبیقی و مفصل به دیدگاه‌های دو چهره از زنان مطرح در عرصه روزنامه‌نگاری زنان است.

معرفی و ارزیابی ساختار شکلی دو روزنامه

روزنامه زبان زنان در تیر ماه ۱۲۹۸ ش. با چاپ سربی در ۴ صفحه و هر ۱۵ روز یکبار با مدیریت صدیقه دولت آبادی با قطع وزیری در اداره شمس آباد که به عباس آباد و دروازه دولت انتقال یافت، منتشر شد. بهای اشتراک این نشریه در سال‌های نخست ۱۲ قران و در دومین سال اشتراک سالیانه آن به ۳۰ قران تغییر یافت. علت افزایش قیمت را گرانی کاغذ، افزایش مخارج دفتر ذکر کرده است. این نشریه برای ثبت مقالاتش محدودیت‌های جنسی قائل می‌شد اما در عمل، مقالاتی از مردان نیز منتشر می‌کرد. این نشریه بعدها خط و مشی سیاسی به خود گرفت.

نامه بانوان با مدیریت شهناز آزاد در تهران در ۱ مرداد ۱۲۹۹ در مطبعه حکیمیان با چاپ سربی و ماهی دو مرتبه به قطع خستی در صفحات مختلف چاپ می‌شد. این نشریه، هدف را بیداری زنان ستمکش اعلام داشت. مبحث این نشریه بر حول محور مسائل اجتماعی و فرهنگی زنان بود و خلاصه‌وار به مباحث سیاسی می‌پرداخت، و به ظاهر برای نویسندگان، محدودیت جنسی قائل بود و بیان می‌داشت: «مردها زحمت نگارش چیزی را نکشند که پذیرفته نخواهد شد» (نامه بانوان، شماره ۱: ۶) جامعه آماری این پژوهش در مجموع ۳۳ شماره روزنامه در دسترس بوده که ۲۶ شماره زبان زنان و ۱۳ شماره نامه بانوان است. محتوای مطالب شامل «مقاله، خبر، شعر، اعلان، اخبار و تشکر» بوده که با توجه به محتوای مطالب به انواع اجتماعی، فرهنگی و سیاسی تقسیم شده است.

● جدول شماره ۱ زبان زنان ●

واحد ارزیابی	فراوانی	درصد فراوانی
سرمقاله	۱۰	۱/۱۰
مقاله	۷۳	۳۷/۷۳
شعر	۲	۲/۰۲

اعلان	۷	۷/۰۷
اخطار	۳	۳/۰۳
تشکر	۲	۲/۰۲
خبر	۲	۲/۰۲
کل	۹۹	۱۰۰

● جدول شماره ۲ نامه بانوان ●

واحد ارزیابی	فراوانی	درصد فراوانی
سرمقاله	۹	۹/۸۹
مقاله	۵۰	۵۴/۴۹
شعر	۲۰	۲۱/۲۲
اعلان	۴	۴/۴۴
اخطار	۳	۳/۳۳
تشکر	۳	۳/۳۳
خبر	۲	۲/۲۲
کل	۹۱	۱۰۰

● جدول شماره ۳ زبان زنان ●

نوع مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
اجتماعی	۲۶	۲۸/۸۶
فرهنگی	۲۷	۲۹/۹۷
سیاسی	۳۸	۴۱/۱۸
کل	۹۱	۱۰۰

● جدول شماره ۴ نامه بانوان ●

نوع مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
اجتماعی	۳۷	۴۱/۱۱
فرهنگی	۳۳	۳۶/۶۷
سیاسی	۲۰	۲۲/۲۲
کل	۹۰	۱۰۰

● جدول شماره ۵ زبان زنان ●

جنسیت نویسندگان	فراوانی	درصد فراوانی
زن	۸	۵۷/۷۱
مرد	۴	۲۸/۸۶
گمنام	۲	۱۴/۴۳
کل	۱۴	۱۰۰

● جدول شماره ۶ نامه بانوان ●

جنسیت نویسندگان	فراوانی	درصد
زن	۱۹	۵۲/۷۸
مرد	۱۴	۳۸/۸۹
گمنام	۳	۸/۳۳
کل	۳۶	۱۰۰

بررسی محتوای دو روزنامه

در این بخش، کیفیت مطالب از نظر اهمیت و ارزش مورد بررسی قرار خواهد گرفت تا بتوان در رویکردی تطبیقی نشان داد که مطابق با اهداف و شعارهای دو نشریه که بر اساس آگاهی، بیداری و رستگاری زنان عنوان شده و زنان نخستین آموزگاران مردان تلقی شده‌اند، آن‌ها در حوزه‌های مختلف حقوق اجتماعی، فرهنگی و سیاسی زنان چه مقولاتی را طرح کرده، و کدامین موضوع برای آن‌ها اهمیت و ضرورت بیشتری داشته، و با توجه به مقولات، چگونه دیدگاه‌های خود را برجسته ساخته، و چه پیام‌های مهمی به زنان جامعه داده‌اند؛ همچنین آشکار و پنهان چه قالب و الگویی برای زنان هم دوره خود پیشنهاد کرده‌اند.

بازتاب حقوق اجتماعی زنان در دو نشریه زبان زنان و نامه بانوان

در حوزه حقوق اجتماعی، موضوعاتی چون ازدواج و انواع آن، کار و برابری اجتماعی زن و مرد را استخراج و دسته‌بندی کرده‌ایم.

مسئله ازدواج و روابط خانوادگی

هر دو نشریه، ازدواج صحیح را که بر اساس رضایت طرفین همراه با علاقه و آگاهی

صورت می‌گیرد، را تأکید داشته و به انتقاد از مناسبات مردسالارانه، نقد کودک همسری و ازدواج اجباری پرداخته‌اند.

نشریهٔ زبان زنان معتقد است، ازدواج مناسب زمانی مهیا می‌شود که هر دو جنس با برخورداری از تحصیلات درست، به فهم کامل با تکیه بر عقل رسیده باشند. این نشریه با نگارش «داستان رقت‌انگیز»، به زور شوهر دادن دختری ۹ ساله را به تصویر می‌کشد «... حاجی پیدا شده مرا بگیرد...، مادرم در خیال شد... اجازه شوهر دادن مرا بگیرد». (زبان زنان، شماره ۵: ۲).

نامهٔ بانوان نیز با نشریهٔ زبان زنان هم نظر است، و اولین شرط ازدواج را رضایت زن و مرد و شناخت خصوصیات یکدیگر بیان می‌کند. و نمونه‌ای از ازدواج اجباری می‌آورد و می‌نویسد: «مرد چهل ساله‌ای... دختری را نامزد کرده... پدر ربابه... به ابراهیم [بدهکار] است. (نامهٔ بانوان، شماره ۵: ۶). تعدد زوجات، مبحث دیگری است که مورد توجه نشریهٔ نامهٔ بانوان بود. در این نقد، نویسنده، تعدد زوجات را موجب فساد اخلاقی و خیانت زنان می‌داند. این نشریه برای نشان دادن ضرورت بلوغ بین طرفین، در بعضی اعلانات می‌نویسد: «لازم است یک دختر منورالفکر تربیت و تعلیم یافته، قبول ازدواج نماید با یک جوان... تعلیم یافته...» (نامهٔ بانوان شماره ۹: ۷) این نشریه بر نقش مؤثر زنان تحصیل کرده در مقام زن، همسر و مادر در خانواده و جامعه پافشاری می‌کرد.

هر دو نشریه، زبانی نقادانه نسبت به مناسبات مردسالاری در مباحث ازدواج و خانواده داشته‌اند. نشریهٔ نامهٔ بانوان، بیشتر به ازدواج حقیقی و موافق طرفین تأکید کرده، و زبان زنان، بر نقد ازدواج اجباری و کودک همسری متمرکز شده است.

● زبان زنان ●

محتوی مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
نقد ازدواج اجباری	۷	۷۷/۷۸
نقد کودک همسری	۱	۱۱/۱۱
(شرط رضایت در ازدواج) ازدواج با رضایت	۱	۱۱/۱۱
کل	۹	۱۰۰

● نامه بانوان ●

محتوی مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
نقد ازدواج اجباری	۱	۱۲/۵
نقد کودک همسری	۱	۱۲/۵
(شرط رضایت در ازدواج) با رضایت	۷	۸۷/۵
کل	۹	۱۰۰

کار

یکی دیگر از مقولات مورد توجه دو نشریه، کار بود که به فواید کار و مضرات بی‌کاری چه از منظر اقتصادی و کسب استقلال زنان، و چه برای جلوگیری از تکدی‌گری و حرفه مذموم فاحشه‌گری برای زنان نیازمند پول، در آن سخن گفته‌اند. نشریه زبان زنان، فرا گرفتن علم معاش را ضروری دانسته و معتقد است باید وارد

کارهای تولیدات صنعتی و وارداتی شد، و می‌بایست ساخت صنایع دستی را به زنان آموزش داد. این نشریه در مورد ناتوانی زنان برای کار در نقد انگاره‌های مردسالارانه می‌نویسد: «... ما زنان، این نقش را از صحنه‌ی خاطرمان بشوئیم که زن هستیم و نمی‌توانیم علوم عالیه فراگیریم و ممکن نیست صنعت گر بشویم...». (زبان زنان، نمره ۲۵: ۲)؛ همچنین از فقدان مدارس فنی برای آموزش زنان انتقاد می‌کند و می‌نویسد: «مدارس فنی [هم] باز برای پسران است...» (همان، نمره ۳۱: ۱۱)؛ همچنین اظهار رضایت می‌کند: «... دخترانی که در آن قحطی مشغول تکدی بودند، جمع‌آوری نمودند... و برای زنان هم شغل‌های مختلفه فراهم نمودند». (همان، نمره ۴۷: ۴).

نشریه‌ی نامه بانوان، فاحشه‌گری و تکدی‌گری را شغل‌هایی می‌داند که زنان از سر اجبار، جهل و بی‌سوادی و محرومیت اقتصادی و اجتماعی به آن رو می‌آوردند، و از دولتمردان می‌خواست برای کسب معیشت زنان، کاری برای آن‌ها در نظر گیرند، و کارخانه‌هایی برایشان تأسیس کنند و از پارتی بازی خودداری نمایند. از نظر نشریه بانوان، پیش زمینه کار و اشتغال زنان، تعلیم و تربیت آن‌ها و یادگیری هنرها و صنایع بود و کار زنان با ترقی اقتصادی مملکت در برابر تولیدکنندگان خارجی و کالاهای خارجی‌شان پیوند می‌خورد. مقایسه رویکرد دو نشریه در ارتباط با موضوع کار و اشتغال زنان، ۹ مورد در برابر ۲ مورد از مبحث کار نشریه زبان زنان، حاکی از آن است که توجه نامه بانوان به این مبحث، بیش از زبان زنان است.

● زبان زنان ●

محتوی مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
کار درون خانه	۱	۳۳/۳۳
کار بیرون خانه	۲	۶۶/۶۷
کل	۳	۱۰۰

● نامه بانوان ●

محتوی مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
کار درون خانه	-	-
کار بیرون خانه	۹	۱۰۰
کل	۹	۱۰۰

بهداشت

بهداشت عمومی و فردی از موضوعات مورد بحث دو نشریه بوده، و مسئله بهداشت زنان در مقام مادر و نقش و مسئولیت آن‌ها در امر بهداشت در خانواده را مهم تلقی می‌کرده‌اند. از نگاه نشریه زبان زنان، رعایت اصول بهداشتی در خانواده از وظایف اساسی زن تلقی می‌شد، و زن در مقام مادر می‌بایست شرایط مناسبی برای آسایش و آرامش کودکان خود فراهم نماید. علاوه بر مسئله بهداشت کودک، توصیه‌هایی عمومی‌تر نیز برای افراد خانواده به ویژه زنان داشت: غذا خوب پخته و جویده شود، و پس از صرف شام نباید بلافاصله خوابید. در نشریه نامه بانوان، تمرکز اصلی بر بهداشت مادر و کودک بود، و مراقبت و پرورش جسمانی و عقلانی کودک را از وظایف زن می‌دانست؛ همچنین برای زنان باردار نیز توصیه‌هایی مطرح می‌کرد. این نشریه یکی از آسیب‌های جدی در حوزه بهداشت را جهل و نادانی مادران می‌دانست: «در ایران معمول است برای آرام گرفتن و خواب رفتن بچه‌های شیرخوار، مادرها به آن‌ها تریاک می‌دهند...» (نامه بانوان، شماره ۸: ۴). مبحث قابل توجه دیگری که نشریه نامه بانوان به آن پرداخته، صحبت کردن از بیماری‌های مقاربتی و معاینه اجساد است: «... چون طایفه نسوان امراض مختص دارند که با معاینه اجساد ذکور کشف و مداوا نمی‌شود...» (همان، شماره ۱۳: ۴).

هر دو نشریه در حول محور آسیب‌شناسی وضعیت بهداشتی جامعه، راه‌حلهایی

نیز ارائه می‌دادند؛ اما دامنه طرح مسائل بهداشتی در نشریه نامه بانوان بیشتر به چشم می‌خورد.

● زبان زنان ●

محتوی مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
بهداشت کودک	۱	۱۶/۶۷
بهداشت زنان باردار	-	-
بهداشت در مناسبات جنسی	-	-
بهداشت عمومی	۵	۸۳/۳۳
معاینه اجساد	-	-
کل	۶	۱۰۰

● نامه بانوان ●

محتوی مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
بهداشت کودک	۳	۳۳/۳۳
بهداشت زنان باردار	۲	۲۲/۲۲
بهداشت در مناسبات جنسی	۲	۲۲/۲۲
بهداشت عمومی	۱	۱۱/۱۱
معاینه اجساد	۱	۱۱/۱۱
کل	۹	۱۰۰

حضور در انجمن‌ها

با افزایش سطح آگاهی مردم، زنان به گونه‌ای پیوسته و منسجم، انجمن‌هایی سرّی و نیمه سرّی با هدف عضو کردن مردان و حمایت از زنان دایر کردند، و هر هفته در منزل یکی از زنان عضو انجمن به دور یکدیگر جمع می‌شدند و به بحث و انتقال نظرات یکدیگر می‌پرداختند. نشریهٔ زبان زنان بیشتر به انجمن‌هایی با صبغهٔ سیاسی توجه می‌کرد، و نامهٔ بانوان به انجمن‌هایی می‌پرداخت که زن و خانواده در آن نقش مهمی دارند. موضوعات مورد بحث این انجمن‌ها بر حول محور مطالبی اجتماعی و اخلاقی شکل می‌گرفت. در یکی از مقالات آمده بود: «... یک بار داخل کار شدن و به چشم خود دیدن، چه برای زن و چه برای مرد، صد برابر [بتر از] شنیدن و یا در کتاب خواندن است...». (نامهٔ بانوان، شمارهٔ ۸: ۲)

هدف از این انجمن‌ها، دفاع و حمایت از نقش زن در خانواده و جامعه و همچنین آگاهی از مشکلات و معضلات قشر زنان بیان شده بود.

● زبان زنان ●

محتوی مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
انجمن معارف	۱	۲۰
انجمن بین المللی	۱	۲۰
انجمن ایالتی	۲	۴۰
انجمن سیاسی	۱	۲۰
کل	۵	۱۰۰

● نامه بانوان ●

محتوی مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
انجمن خانواده	۴	۴۰
انجمن زنان	۴	۴۰
انجمن حمایت از خانواده	۲	۲۰
کل	۱۰	۱۰۰

برابری اجتماعی

از دیگر مقولات مهم دو نشریه، برابر اجتماعی بود که به مباحثی چون برابری به حق نوشتن، حق رأی و حقوق شهروندی که ابتدایی‌ترین حقوق هر انسانی است، پرداخته‌اند. در نشریه زبان زنان آمده: «... آن‌ها کامل‌الخلقت و ما ناقص‌الخلقت نیستیم...» اگر در مردان با سواد هست، ما هم سواد داریم، و بی سوادیهای ما هم بیشتر از بی سوادیهای مردان نیست...» (زبان زنان، شماره ۵: ۲) این نشریه به شرکت کردن زنان در انتخابات نیز اشاره داشت.

نشریه نامه بانوان نیز معتقد بود که زنان نیز انسان و دارای حقوقی یکسان‌اند. این نشریه برای تأیید سخن خود، گفتاری به نقل از پیامبر اسلام نقل می‌کرد که در آن به برابری و تساوی زن و مرد در تعلیم اشاره داشت. این نشریه مهم‌ترین دلایل مخالفین حق رأی به زنان را این می‌دانست که آن‌ها معرفت و آگاهی صحیح به حق مردم ندارند؛ همچنین نشریه مزبور از احترام گذاری و شرایط مناسب تحصیلی برابر زنان با مردان در میان زردشتیان مقیم هند خبر می‌داد.

مقایسه رویکردی دو نشریه مشخص شد که جایگاه نامه بانوان به نسبت زبان زنان در این مسئله برجسته‌تر و پررنگ‌تر بوده است.

● زبان زنان ●

محتوی مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
تساوی حق رأی	۱	۸/۳۳
تساوی تعلیمی	۴	۳۳/۳۳
تساوی کار	-	-
تساوی حقوق شهروندی	۷	۵۸/۳۳
تساوی جنسی		
کل	۱۲	۱۰۰

● نامه بانوان ●

محتوی مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
حق رأی	۶	۱۷/۷۱
تساوی تعلیمی	۱۰	۲۸/۸۶
تساوی کار	۲	۵/۷۱
تساوی حقوق شهروندی	۱۱	۳۱/۱۴
تساوی جنسی	۶	۱۷/۷۱
کل	۳۵	۱۰۰

بازتاب حقوق فرهنگی زنان در دو نشریه زبان زنان و نامه بانوان
در حوزه حقوق فرهنگی نیز مقولاتی چون اهمیت تعلیم و تربیت و انواع آن در محورهای زیر مورد بررسی قرار گرفته است.

اهمیت تعلیم و تربیت

مقوله تعلیم و تربیت در بخش فرهنگ، یکی از مهمترین بحث‌هایی بوده که هر دو نشریه به آن اهمیت ویژه‌ای داده‌اند. هر دو نشریه معتقد بودند با اجباری کردن آموزش می‌توان از ازدواج‌های اجباری و مرگ کودکان که به علت نادانی مادر صورت می‌گرفت، جلوگیری کرد؛ همچنین یکی از مزیت‌های تعلیم را فرا گرفتن یکی از شاخه‌ها و رشته‌های هنر و صنعت می‌دانستند.

زبان زنان، بیداری را که تنها از طریق فراگیری علوم به دست می‌آمد، یکی از واجبات زندگی می‌دانست، و بر این حرف تاکید داشت که در زمان تربیت کودک، مادر می‌بایست از کلماتی استفاده کند که در انجام آن ناتوان نبوده؛ نیز از گفتن کلمات ناشایست نزد وی خودداری نماید. این نشریه بزرگی و سرفرازی کشور را در میزان دانش زنان می‌دانست.

نشریه نامه بانوان نیز معتقد بود برای رهایی از جهل می‌بایست قانون اجباری کردن تعلیم و تربیت را در میان زنان و مردان تصویب کرد و هیچ تفاوتی در تحصیل میان زنان و مردان قائل نشد. این نشریه برای تعلیم و تربیت زنان، دو روش در نظر داشت: اجازه ورود دختران به مدارس با قوانین آموزشی درست، و دیگری اجازه شرکت آن‌ها در مجامع اجتماعی به همراه مردان.

هر دو نشریه در حوزه تعلیم و تربیت، نظرات تطابقی با یکدیگر داشتند و بر این باور بودند که فرزند در آغوش مادر تعلیم یافته خود می‌تواند درس وطن پرستی و زندگی را بیاموزد.

● زبان زنان ●

محتوی مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
تعلیم دختران و پسران	۱۱	۷۳/۳۳
آموزش برای سیاست مادر	۱	۶/۶۷
آموزش برای مشارکت اجتماعی	۳	۲۰
کل	۱۵	۱۰۰

● نامه بانوان ●

محتوی مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
تعلیم دختران و پسران	۳۴	۸۴
آموزش برای سیاست مادر	۲	۵
آموزش برای مشارکت اجتماعی	۴	۱۰
کل	۴۰	۱۰۰

لزوم تأسیس مدارس

اجازه ورود دختران به مدارس صحیح با قوانین و کتاب‌های آموزشی درست، یکی از دغدغه‌های اساسی این دو نشریه بود. هر دو آنها تأسیس مدارس با روش جدید و اجباری و مجانی همراه با مشارکت دولت و خیرین و تأمین لوازمات مورد نیاز با اتکا به قوانین آموزشی برابر با پسران، اشاره داشتند و از وزارت معارف به حضور مردان معلم در مدارس دختران را تأکید می‌نمودند.

نشریه زبان زنان به اجباری کردن و تأسیس مدارس دولتی (مجانی) و فنی و همچنین

به خدمت گرفتن معلمان اروپایی برای آموزش معلمان زن اصرار می‌ورزیدند. آن‌ها بر این باور بودند که هدف این مدارس نباید کسب درآمد باشد، بلکه بایستی آموزش و تربیت را هدف اصلی خود قرار دهند. نشریه زبان زنان از دولت می‌خواست حداقل یک مدرسه فنی برای دختران در همه شهرها تأسیس کند و تعدادی معلم اروپایی برای آموزش معلمان ایرانی استخدام کرده و به شهرها و روستاها بفرستد (زبان زنان، شماره ۱۱: ۱). معارف گیلان و طوالش از وزارت معارف کل درخواست یک مدرسه غیر مجانی برای نسوان شهر رشت داشت، و شهریه‌ای که در نظر گرفته بود، برای کلاس‌های نخست و اول و دوم مبلغ ۷ قران، و برای کلاس سوم و چهارم مبلغ ۱۰ قران بود. این هزینه بر اساس تعرفه وزارت معارف مشخص می‌شد. دروسی که تدریس می‌گردید شامل «خواندن و نوشتن فارسی، تلاوت قرآن مجید، مسائل شرعی، حساب صنایع و امور یدی زنانه از قبیل خیاطی و بافندگی، خانه‌داری، حفظ‌الصحه، و...» (همان، نمره ۲۹: ۳).

نشریه نامه بانوان نیز تأکید اذعان می‌داشت که ترقی جامعه جز با تحصیل زنان و رفتن آن‌ها به مدارس امکان‌پذیر نیست: «حفظ ناموس و بهبودی اخلاق، در جهالت و محبوس نگاه داشتن زنان نیست، بلکه مدرسه است» (نامه بانوان، شماره ۷: ۸).

زنان از مردان توانمند مالی می‌خواستند در ساخت مدارس با دولت همکاری کنند تا زنان بتوانند به صورت مجانی و اجباری از مدارس بهره‌مند شوند. در تهران، مدارس به نسبت شهرهای دیگر رشد و توسعه یافته بود. این نشریه معتقد بود که قوانین و کتاب‌های مدارس دختران می‌بایست درست و براساس قوانین پسران وضع شود، همچنین از وزارت معارف درخواست به کارگیری معلمان مرد در مدارس دختران و زنده نگه داشتن زبان فارسی را داشت.

در این حوزه نیز هر دو نشریه نظرات نزدیکی در خصوص لزوم تأسیس مدارس دولتی و مجانی داشتند و بر تعلیم و تربیت صحیح پافشاری می‌کردند.

● زبان زنان ●

محتوی مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
تاسیس مدارس رایگان و دولتی	۱۵	۱۰۰
کل	۱۵	۱۰۰

● نامه بانوان ●

محتوی مطلب	فراوانی	درصد فراوانی
تاسیس مدارس رایگان دولتی	۱۳	۱۰۰
کل	۱۳	۱۰۰

بازتاب حقوق سیاسی زنان

این دو نشریه زمانی به حمایت از مشارکت سیاسی زنان، حق رای آنان و فعالیت در حوزه سیاست پرداختند که ورود به حوزه سیاست برای آنان ممنوع بود. گرایش‌های سیاسی مدیران دو نشریه در حمایت از حکومت مشروطه و دموکراسی، نقد استبداد در اشکال مختلف، نقد استعمار در شرایط و زمانه‌ای که ایران از نظر سیاسی در بحران بسر می‌برد و به بی‌ثباتی سیاسی دچار شده و بستری برای نفوذ قدرت‌های خارجی در ایران مهیا شده بود، در نشریات آنان بازتاب داشت و این رویکرد به حقوق سیاسی زنان، خود را به خوبی نشان می‌داد.

گرایش‌های سیاسی

هر دو نشریه در حمایت از حکومت‌های مردمی از جمله حکومت مشروطه و نفی رژیم‌های استبدادی، وجوه مشترک داشتند؛ اما زبان زنان به نسبت نامه بانوان، فعال‌تر بود. نشریه موجود در تشریح و نقد استبداد می‌نویسد: «چه لغت شرم‌آوری...»

میلیون‌ها نفوس بی‌گناه را فدای حرص و آز بی‌رحمانهٔ پیروان خویش نموده؛ چه زهر کشنده... تقریرات یک انسان از شنیدن کلمهٔ استبداد» (زبان زنان، شمارهٔ ۱۵: ۳).

زنان و دختران نیز همراه مردان مشغول مبارزه با استبداد بودند؛ زیرا ظلم و ستم موجب خارج شدن روح دموکراسی شده بود. این نشریه برای رهایی از استبداد و رسیدن به آرمان آزادی و سوسیال دموکراسی، از مردم می‌خواست در انتخاب نماینده دقت کنند؛ همچنین بر این باور بود با افزایش آگاهی در میان افراد و برگزاری صحیح و حقیقی انتخابات مجلس شورای ملی و با ورود افراد زحمت‌کش به مجلس، می‌توان به آرمان آزادی و سوسیال دموکراسی دست یافت. از همین بابت بخشی از برنامه‌های سوسیال دموکرات‌ها از جمله اصلاحات ارضی، تأسیس مدارس در همهٔ سطوح برای کودکان و زنان و مردان موافقت نظر داشت (همان، نمرهٔ ۲۳ و ۲۴).

نامهٔ بانوان نیز نه به گستردگی زبان زنان، بلکه به صورت مختصر، با پشتیبانی از حکومت مشروطه، در دفاع از حکومت‌های دموکراتیکی چون آلمان و مقایسهٔ آن‌ها با ایران، با انتقاد از حکومت ایران نوشت، کشوری که طرز حکومت کردن به مردم را بداند و طرز حکومتی ولو بدترین اتخاذ کند، می‌تواند آن را به خوبی اداره کند (نامهٔ بانوان، شمارهٔ ۷ و ۸: ۲-۸).

آزادی در عرصهٔ سیاسی به ویژه آزادی بیان و مطبوعات از مقولات مورد توجه دو نشریه بود. از همین بابت زمانی که هر دوی آن‌ها با توقیف مواجه شدند، با نوشتن نامه به وزارت معارف، اعتراض خود را نشان دادند. نشریهٔ نامهٔ بانوان در حمایت از آزادی بیان و مطبوعات به حمایت از نشریهٔ زبان زنان پرداخت و نوشتهٔ اعتراض‌آمیز صدیقه دولت‌آبادی مدیر نشریهٔ مذکور را منتشر ساخت: «حکومت اصفهان امر داده است چون زبان زنان اجازه نامهٔ رسمی از وزارت معارف ندارد، تحت توقیف... برسد... با تاریکی و بدبختی که وطن ما را احاطه کرده، آیا می‌توان... زبان آزاد ملت را قفل کرده... مملکت ما مشروطه و مطبوعات و قوانین دارد» (همان، شمارهٔ ۷: ۶).

نامهٔ بانوان در برابر توقیف نشریهٔ خود، مواضع تندتری گرفت و نوشت: «... تا روح در بدن و قلم در دست دارم، از گفتن حقایق... خودداری نخواهم نمود... در این زمینه